

‘Nooyt gehoorde hooge waeteren’

Bestuurlijke, technische en sociale aspecten, in het bijzonder de hulpverlening, van de overstromingsramp in de Over-Betuwe in 1740-1741

J. van Zelle

11

In 1995 werd Nederland geconfronteerd met ongekend hoge rivierstanden in het stroomgebied van Rijn, IJssel en Maas. Limburg werd getroffen door omvangrijke overstromingen; in het Gelders rivierengebied leidden de hoge waterstanden tot kritieke situaties. Dankzij de inzet van duizenden militairen, brandweer, politie en vrijwilligers werd een echte ramp afgewend. Voor het treffen van noodmaatregelen en het herstel van dijken stond modern materieel en materiaal ter beschikking. Met behulp van geavanceerde communicatiemiddelen konden de nodige activiteiten, waaronder de grootscheepse evacuatie van mensen en vee, goed gecoördineerd worden. Het Nationaal Rampenfonds, dat een succesvolle inzameling hield, bood financiële hulp aan particulieren die schade hadden geleden die niet door enige verzekering werd gedekt. Ondanks de in ons land door goed geoutilleerde waterschappen uitgevoerde moderne dijkzorg, werd Nederland verrast door de gevaren die van de zijde van de rivier kunnen dreigen. Die onprettige verrassing is wel begrijpelijk: sedert 1926 had Nederland geen doorbraak van rivierdijken meer meegemaakt. In de Over-Betuwe zijn sinds 1820 geen dijkdoorbraken met een natuurlijke oorzaak meer geweest. Wel werd op 2 december 1944 door de Duitse bezetters een kunstmatige doorbraak van de Rijn bij Elden veroorzaakt.¹ Gedurende het laatste decennium echter, halen hoge rivierstanden en overstromingen in Europa en daarbuiten steeds vaker het nieuws. In 1998 was er in ons land wederom sprake van zware regenval en hoge rivierstanden. In 2001 vonden ernstige rivieroverstromingen plaats in het stroomgebied van de Wisla in Polen en in 2002 in de stroomgebieden van de Donau, de Elbe en de Moldau.

De thema's dijkzorg, hogere dijken en ruimte voor rivieren staan hierdoor volop in de belangstelling. Ook in vroegere eeuwen was er sprake van dijkzorg, uiteraard met veel beperktere mogelijkheden en middelen. Dijkdoorbraken kwamen dan ook veelvuldig voor. In Gelderland hebben in de achttiende eeuw de jaren 1725, 1740/1741 en 1769/1770 een 'treurige vermaardheid' behouden, aldus Hol.² Daarbij behoren zeker ook de jaren 1784 en 1799 genoemd te worden.³ In de reeks van overstromingen in de achttiende eeuw neemt die van 1740-1741 wegens de uitgestrektheid, van Kleef tot de Biesbosch, en wegens de uitzonderlijke hoge rivierstanden een bijzondere plaats in. Toen stonden ook de laaggelegen Alblasserwaard en de Vijfherenlanden onder water.⁴ De vraag rijst wat er zich afspeelde bij deze watersnood, in een tijd waarin men nog niet beschikte over de bestuurlijke en communicatieve instrumenten, de technische kennis, middelen en mogelijkheden tot hulpverlening die ons nu ten dienste staan.

Dit artikel is de neerslag van een casestudie van hoe men destijds met een dergelijke ramp omging. Daarbij is het zinvol in herinnering te roepen wat de waterstaatszorg in de achttiende eeuw, in het bijzonder in Gelderland, inhield.

Waterstaatszorg in Gelderland tijdens de Republiek

Tijdens de Republiek ontbrak het aan een duidelijk centraal gezag. De Republiek van de Verenigde Provinciën werd gevormd door zeven soevereine provinciën

1 J.T.M. Derksen, *Dagboek van een waternood. Dijkbreuken en overstromingen in de Over-Betuwe in januari 1809* (Kesteren 2001), 148.

2 A.R. Hol, *De Betuwe. Geschiedenis en volksleven in de Betuwe tussen Rijn, Lek en Waal* (Amsterdam 1976), 50-51.

3 A.M.A.K. Driessen, *Watersnood tussen Maas en Waal. Overstromingsrampen in het rivierengebied tussen 1780 en 1810* (Zutphen 1994), 133-135.

4 *Verhaal Van de Droevige Watermood en Inbreuken Van een groot gedeelte van Gelderland en Holland In 't laatst van den Jare 1740 en in den Beginne van 't Jaar 1741. Te saemen gestelt wyt de Originele Berichten daegelijckx van de Regenten der Nood-lydende Landen gegeven* (Antwerpen 1741), 3-5

1. Overzicht pander- of schoutambten in het Ambt van Over-Betuwe. Vergroting van een deel van de Nieuwe kaart van 't kwartier Nijmegen, uitgegeven te Amsterdam bij Isaak Tirion, J. Keizer Scu. 1741 (Rijksarchief in Gelderland, 0509 Kaartverzameling in 2.4).

of gewesten. Met de bestuurlijke aangelegenheden van die gewesten mochten de generaliteitsorganen (Staten-Generaal, Raad van State en Stadhouder) zich niet bemoeien. In de bepalingen van de Unie van Utrecht, die min of meer als grondwet voor de statenbond fungeerde, was niets op het gebied van de waterstaatszorg opgenomen.⁵ Elk gewest had zijn eigen opvattingen over het waterschapsbestuur.⁶ In Gelderland hadden de Staten het grootste deel van hun soevereine rechten overgedragen aan de drie kwartieren waarin Gelre was verdeeld. Het Kwartier van Nijmegen omvatte zeven plattelandsdistricten, ambten genaamd.⁷ Een daarvan was het Ambt van Over-Betuwe (afb. 1). Met de waterstaatszorg bemoeiden de Kwartieren zich hooguit indirect. De ambtman, voorzitter van het ambtsbestuur, oefende in feite het landsheerlijk gezag uit. Hij kon zitting nemen in het waterstaatsbestuur binnen het ambt, de dijkstoel. De primaire taak van de dijkstoel was het voorkomen van dijkbreuken en in geval van dijkbreuken het spoedig herstel ervan. Dit was geregeld in de in 1640 door de Staten van Gelre vastgestelde zogenaamde 'Gereformeerde Dijkrechten'. Deze werden in 1657 en 1679 aangevuld en gewijzigd.⁸ De zorg voor de waterafvoer wat betreft de detailontwatering ressorteerde onder het ambtsbestuur van het Ambt van Over-Betuwe. Dit was verdeeld in vier schoutambten. Aan het hoofd van een schoutambt stond een door de ambtman benoemde schout. In het schoutambt werden meerdere kerspels, een bestuurlijke eenheid die een dorpsgemeenschap omvatte, onderscheiden. Een kerspel kon meerdere buurschappen omvatten. De grenzen van buurschap en kerspel konden samenvallen. In ieder kerspel of buurschap functioneerden twee door de dorpsgemeenschap gekozen buurmeesters. Schout en buurmeesters bestuurden samen een dorp. Zij schouwden regelmatig de plaatselijke watergangen, kaden, sluisen, duikers enzovoort. Met het onderhoud hiervan was de buurschap belast.⁹ Ten aanzien van de waterstaatszorg was er dus een grote verwevenheid tussen algemeen bestuur en waterstaatsbestuur; de dijkgraaf was dezelfde persoon als de ambtman en de vijf heemraden van de dijkstoel waren leden van het ambtsbestuur. De verantwoordelijkheid voor het rivierbeheer hadden de Gelderse Staten aan zich gehouden. Dit had betrekking op de rivierbedding en de oevers en was geregeld in het 'Gelders Waterrecht', een complex van in oorsprong gewoonteregels die pas in 1715 door de Gelderse Landdag officieel werden vastgesteld.¹⁰

5 R. Fruin, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* (s-Gravenhage 1922, herdruk 1980), 382-408.

6 A. Bosch, *Om de macht over het water. De nationale waterstaatsdienst tussen staat en samenleving van 1798-1849* (Zaltbommel 2000), 29-30.

7 L.M.Th.L. Hustinx e.a., *De archieven van Gelderland* (Alphen aan de Rijn 1979), xxix.

8 Driessen, *Watersnood*, 73-74.

9 G.J. Mentink en J. van Os, *Over-Betuwe. Geschiedenis van een Polderland (1337-1997)* (Zwolle 1982), 32-36.

10 Driessen, *Watersnood*, 61-62.

De watersnood in Gelderland van 1740-1741: het weer

Blijkens het volgende relaas waren de zomer en het najaar van 1740 zeer regenrijk: “Door de gestadige Plasreegen, die er in de gantsche soomer en geduurende het na-jaar van 1740 geweest was, niet alleen in ons Nederland maar ook in Duytschland en Vrankrijk, in welke Landen de oorspronken zijn van de Rivieren, de Rhijn en Maas, zoo waren die Rivieren, welker water zich door onse Lande in Zee uytloost, geduurende het na-jaar van 1740 al zeer hoog met water beset en was men al in de Maant November zeer in vrees voor de dijken langs de Lek, Maas en Waal”.¹¹

De winter van 1739-1740 was zeer streng geweest, de koudste winter van de achttiende eeuw. In Venlo viel op 3 mei nog dertig centimeter sneeuw. Eind mei verschenen pas de eerste bladeren aan de bomen. In veel middelgebergten had het sneeuwdek de zomer overleefd en was zelfs nog aangevuld. Dat zou in de herfst en winter voor moeilijkheden gaan zorgen.

In het Oostzeegebied begon in oktober 1740 een koudegolf die zich verplaatste naar Midden-Europa en Noord-Italië. Men vreesde een herhaling van de winter van het vorige jaar. Begin november was er al ijs op het water en lag er sneeuw. Op 13 november woei er een ijzige wind, maar daarna werd het zachter. Intussen waren de waterstanden in het rivierengebied abnormaal hoog.¹²

Als oorzaak van de bijzonder hoge waterstanden vermeldt Buisman de decemberregens en het pas in de herfst afsmelten van de massa sneeuw van de vorige winter in het middelgebergte. In een brief van de Ambtman van 17 januari 1741 sprak deze over de ‘extraordinaire en nooyt gehoorde hooge waeteren’.¹³ De dijken waren door de gestadige regens doorweekt.¹⁴ Op 24 december 1740 braken de Rijndijk bij Elden en de Waaldijk bij Bemmelen door. Dat deze dijkbreuken optraden terwijl er geen ijs op de rivieren lag, werd als heel bijzonder ervaren: “Wiens hard treurd niet! Wiens ingewanden zyn niet ontroerd! als men ziet hoe God ons in het verleden jaar van zwaar ys gered hebbende, nu het onverwagts bezoekt, met zyne drukkende oordeelen en dat met open Rivier. Immers geen Mensch heeft dit ooit beleefd: en gaat al ons Verstand te boven”.¹⁵

Van 21 januari tot 27 januari 1741 vroom het zo hard dat de wateren met ijs bedekt waren. Februari was zacht, maart begon weer koud. De lente en de zomer waren droog.¹⁶ Dit zal gunstig zijn geweest voor het inzaaien van zomergranen, ook op die plaatsen waar de wintergranen verloren waren gegaan.

Oorzaken van de dijkbreuk

In de Over-Betuwe bestonden de dijken uit kleiige grond die aan de directe omgeving werd onttrokken. Bij langdurige blootstelling aan hoge rivierstanden, zoals in 1740 het geval was, loopt een dergelijke dijk, ook al is hij geheel opgebouwd uit waterkerende specie, kans inwendig te vervloeien. Dit kan leiden tot het afschuiven van het binnentalud, gevolgd door dijkbreuk.¹⁷ Wil de dijk tegen langdurige waterdrang weerstand bieden, dan moet het dijkprofiel een grote doorsnede hebben. Volgens Huitema is een taludhelling van 1:1,5 voor zowel het binnen- als buitentalud te steil.¹⁸ Recente literatuur vermeldt dat een buitentalud zonder harde verdediging geen steilere helling mag hebben dan 1:2,5. Voor binnentaluds van rivierdijken wordt een helling van 1:3 aanbevolen.¹⁹ Ter vergelijking diene dat in de bestekken van 1741 voor de nieuwe dijken te Elden en Bemmelen voor zowel het binnen- als het buitentalud van de dijk te Bemmelen een helling van 1:1,5 werd voorgeschreven. Voor het binnentalud van de dijk te Elden gold eveneens een helling van 1:1,5, maar voor het buitentalud gold 1:2.²⁰

Naast langdurig hoogwater is overstroming van een dijk een factor die nadelig is voor de stabiliteit. Overstroming kan leiden tot het ontstaan van geulen in het binnentalud.²¹ In de tekst bij de gravure van de dijkdoorbraak bij Elden (afb. 2) wordt vermeld dat de dijk geruime tijd is overstroomd. Ook in de notulen van de vergadering van de magistraat van Wageningen van 25 december 1740 wordt aangegeven dat door het excessief hoge water de dijk te Elden op 23 december was overstroomd en op 24

11 *Verhaal Van de Droevige Watersnood*, 3.

12 J. Buisman, *Bar en boos. Zeven eeuwen winterweer in de Lage Landen* (Baarn 1984), 157.

13 Oud Archief Over-Betuwe (hierna: OAOB), inv. nr. 2702, Brief Ambtman 17 januari 1741.

14 *Verhaal van de droevige watersnood*, 4.

15 J. van Wijk, *Beknopte beschrijving van de noodlydende en overstroomde landstreeken in Zuid-Holland en een gedeelte van Gelderland* (Gorinchem 1741), 5.

16 Buisman, *Bar en boos*, 158.

17 H.E. de Boer en J.A. Kielman, *Weg- en waterbouwkunde III. Rivieren, rijsbontconstructies, dijken, duinen en stranden, waterschappen, polders en droogmakerijen* (Amsterdam 1942), 151-152.

18 T. Huitema, *Dijken langs zee, rivieren en kanalen* (Amsterdam 1947), 195-205.

19 *Leidraad voor het ontwerpen van rivierdijken deel 1, Bovenrivieren*. Technische Adviescommissie voor de Waterkeringen (Den Haag 1985), 58, 150-151.

20 OAOB, Bestek Elden, inv. nr. 2455, Bestek Bemmelen, inv. nr. 2702.

21 *Water tegen de dijk 1993*. Technische Adviescommissie voor de Waterkeringen (Delft 1994), 25.

2. Gravure van de dijkdoorbraak bij Elden in december 1740 (Rijksarchief in Gelderland, Algemene kaartenverzameling nr. 60).

14

december was doorgebroken.²² Wat de dijk te Bemmelen betreft, wordt geen melding gemaakt van overstroming. Van betekenis is dat volgens het verslag van de ruwaaren spijkschouw, gehouden beneden Pannerden op 14 november 1740, de spijken (gevlochten rijshoutconstructies) niet waargenomen konden worden wegens “de schielijke was der rivier. Berigt wiert dat die nogh niet waeren gemaect”.²³ De Waaldijk ter hoogte van Bemmelen was dus niet voldoende beschermd tegen golfslag. Van een derde factor die tot dijkbreuk kan leiden, namelijk kruident ijs, is bij de watersnood van 1740-1741 geen sprake. Het begon pas op 21 januari 1741 te vriezen, maar een maand eerder waren de dijken al doorgebroken.

Reconstruerend is de veronderstelling gerechtvaardigd dat de dijkbreuk op 24 december te Elden een gevolg was van de langdurig hoge waterstand gecombineerd met het overstromen van de dijk op 23 december. De stabiliteit van de dijk was met zijn relatief steile taluds kwetsbaar.²⁴ De dijkbreuk te Bemmelen is mogelijk mede veroorzaakt door het ontbreken van spijkvoorzieningen.

De hoge waterstanden in de rivieren werden bevorderd doordat zij benedenstrooms te weinig mondingen hadden en hun beddingen slecht waren:²⁵ de rivierbeddingen kwamen door slibafzettingen steeds hoger te liggen. Bij gelijke afvoer en breedte van de rivier wordt de hoogte van de waterstand beheerst door de hoogte van het rivierbed.²⁶ Systematische rivierverbeteringen begonnen pas tegen het einde van de achttiende eeuw op gang te komen. Verbetering van de afvoer door de aanleg van nieuwe riviermondingen, zoals de Nieuwe Merwede en de Bergse Maas, kwam pas in de tweede helft van de negentiende eeuw tot stand.²⁷

Overigens weten tijdgenoten in laatste instantie de ramp aan een hogere macht. In de ogen van velen waren de dijkbreuken en overstromingen instrumenten Gods om het volk van Nederland te straffen voor hun zonden. Ds. Wilhelmus Themmen, predikant te Arnhem, wijdde er in 1741 een boek aan getiteld: *Gots Regtveerdige Gerigtshandel met de inwoonders van Neerland door het geweld van winden en waateren*. Hij geeft ook de motieven aan: “Om de vloed hunner steigerende sonden door den vloed van ooverlopende Rivieren gevoelig te bestraffen, en den sorgeloos hoop teegens het bruysen der vyandelijke volcken te waarschouwen; op dat Lant en Kerke door hun heïermagt niet schielijk ooverrompelt en met al hun heerlykheit verslonden worden”.²⁸ Ds. Themmen doelde waarschijnlijk op de dreigingen voor de Republiek van de Oostenrijkse Succesieoorlog. Hij stond niet alleen in zijn opvatting dat de overstroming een kastijding van God was wegens de zonden van het volk. J. van Wijk stelt in zijn gedenkboek over de watersnood van 1740-1741: “Nu toont God dat zijne pijlen sterk zijn om op t'onverwagts te treffen: en zend, gemerkt de wolken door de winden naar boven gedreeven zoo geweldig zijn neergevallen, dat genoegzaam alle beneden Quartieren zijn overstroemd, de Dijken jammerlijk gescheurd, en alles is woest geworden. Dit is

22 Oud archief gemeente Wageningen, inv. nr. 9.

23 OAOB, inv. nr. 1764, Ruwaaren spijkschouw 14 november 1740.

24 Technische Adviescommissie voor de Waterkeringen, *Leidraad voor het ontwerpen van rivierdijken deel 1, Boverrivieren* (Den Haag 1985), 58.

25 Driessen, *Watersnood*, 277.

26 Huitema, *Dijken*, 175.

27 Van de Ven e.a., *Niets is bestendig... De geschiedenis van de rivieroverstromingen in Nederland* (Utrecht z.j.), 57.

28 W. Themmen, *Gots Regtveerdige gerigtshandel met de inwoonders van Neerland door het geweld van winden en waateren*, (Arnhem 1741), titelpagina.

genoeg, laat ik die droevige welle van Gods gramschap niet verder ontsluiten, maar tot de zaken zelve overgaan”.

Ook de ordonnantie van de Staten van Holland en West-Friesland om op 15 februari een ‘Dank- Vast en Beededag’ te houden, laat geen twijfel bestaan over de schuldvraag: “Wy niet minder schuldig, in bysonder opmerking te neemen de swaarigheden en kastydingen die God over het Land laat komen, en die in de tegenwoordige omstandigheden des tyds, ons bedugt doen zyn dat des Heeren langmoedigheid wel eens een einde mogte neemen van wegens de geensints verbeterde, maar onder Gods zeegeninge, zoo wel als onder zyne oordelen, aanhoudende en steeds aanwassende zonden en ongerechtigheeden”.²⁹

Persoonlijke en materiële schade

In de Over-Betuwe viel het aantal slachtoffers waarschijnlijk mee. Er wordt expliciet melding gemaakt van vijf doden. Ds. Geistman in Herveld spreekt van één dode in zijn gemeente.³⁰ In een brief uit Nijmegen wordt beschreven dat een koets met daarin drie doden was komen aandrijven.³¹ Op afbeelding 2 wordt melding gemaakt van één slachtoffer tijdens reddingswerkzaamheden bij Elden. De verklaring voor dit betrekkelijk geringe aantal slachtoffers is, dat volgens ooggetuigenverslagen het water langzaam steeg, zodat er voldoende gelegenheid moet zijn geweest naar zolders en de veelal hoger gelegen kerken te vluchten.

Duizenden stuks vee verdronken. Ds. De Kruyff uit Zetten schreef in het kerkenboek dat “er beesten met menigte verdronken”.³² Over de schade aan huizen werd weinig of niets gemeld. Mogelijk heeft in de Over-Betuwe een rol gespeeld dat veel gebouwen van de in die streek vervaardigde bakstenen waren opgetrokken.³³ Deze waren beter tegen het hoge water bestand dan de elders van minder duurzame materialen gebouwde huizen. Zo werd bij de watersnood van 1757 langs de rivieren de Waal en de Maas melding gemaakt van verscheidene ingestorte en beschadigde huizen die van klei waren opgebouwd.³⁴

De Over-Betuwe heeft vijf tot zeven weken onder water gestaan. Daardoor was blijkbaar een groot deel van de wintergranen verloren gegaan. Dit kan worden afgeleid uit het gegeven dat, in vergelijking met vorige en volgende jaren, in 1741 in Elst en Valburg een vijf maal zo groot oppervlak met zomergranen was bezet.³⁵

Het herstel van de schade aan de dijken te Elden en Bemmelen werd aanbesteed voor respectievelijk 5780 en 11680 gulden.³⁶ Het totaal aan kosten dat het ambtsbestuur in verband met de dijkdoorbraken maakte, bedroeg circa vijfendertigduizend gulden. Omgeslagen over de grondeigenaren betekende dit ongeveer twee gulden per morgen ofwel zestien procent van de pachtprijs.³⁷

Noodhulp en reddingswerk

Zowel de Staten-Generaal als de Staten van Gelderland en het Kwartier van Nijmegen hebben in 1741 geen initiatieven genomen voor het reddingswerk en het bieden van noodhulp aan de Over-Betuwe.³⁸ Dit was overigens geen uitzondering. Hogere overheden traden tot het einde van de achttiende eeuw na een ramp niet op. Pas na de Bataafse omwenteling in 1795 kwam hierin verandering.³⁹ Ook het ambtsbestuur van de Over-Betuwe speelde geen prominente rol. Voor het bespreken en organiseren van reddingswerk en noodhulp kwam het ambtsbestuur of de dijkstoel niet bijeen.⁴⁰ Er was slechts sprake van individuele activiteiten van de ambtman, graaf van Randwijk. Aan de dijkshout Van Voorst gaf hij opdracht van 27 december tot en met 5 januari in Nijmegen brood te gaan kopen en rond te delen.⁴¹ Blijkbaar werd deze hulpverlening na 5 januari gestaakt, want op 17 januari schreef de ambtman aan de landschrijver, dat is de secretaris van het ambt, Van Hulst: “Ik werd geïnformeerd dat de stede Arnhem en Wageningen discontinueren assistentie aan de inwoonders deeser ampte toe te senden, omdat zij geïnformeert waaren dat het ampte selve niet meer liet omdeelen”. Hij gaf

29 Van Wijk, *Beknopte beschrijving*, 16-17.

30 Kerkvoogdij Hervormde Gemeente Herveld, Kerkenboek 1741.

31 A. van Huyssteen en S. van Esveldt, *Een historische beschrijving van duure tijden en hongersnooden, die Godt volgens Zijn rechtveerdig oordeel verscheide volken, landen en steeden, en wel in 't bijzonder ons lieve vaderland van tijd tot tijd heeft doen gevoelen om ons daardoor tot boet en bekeeringe te brengen* (Amsterdam 1741), 22-45.

32 Kerkvoogdij Hervormde Gemeente Zetten (hierna: KVZ), Kerkenboek 1741.

33 A.R. Hol, *De Betuwe. Geschiedenis en volksleven tussen Rijn, Lek en Waal* (Arnhem 1976), 216.

34 J. Pierlinck, *De verschrikkelijke watersnood langs de rivieren de Waal en de Maas, voorgevallen in de Maand February des Jaars 1757* (Amsterdam 1757, herdruk 1980), 27.

35 P. Brusse, *Overleven door ondernemen. De agrarische geschiedenis van de Over-Betuwe 1650-1850* (Wageningen 1999), 385.

36 OAOB, inv. nr. 2702, Aanbesteding van de nieuwe dijken te Elden en Bemmelen, 2 mei 1741.

37 J. van Zelle, *Nooyt geboorde hooge waeteren* (doctoraalscriptie Open Universiteit Nederland 2001), 97-98.

38 Van Zelle, *Nooyt geboorde hooge waeteren*, 75-76.

39 Van de Ven e.a., *Niets is bestendig...*, 66-67.

40 Van Zelle, *Nooyt geboorde hooge waeteren*, 66.

41 OAOB, inv. nr. 2703, Verzoekschrift van dijkshout Nicolaas van Voorst.

de landschrijver vervolgens opdracht brieven aan de vier schouten te schrijven en hen te gelasten zich op de hoogte te stellen welke noodlijdende mensen zich in hun schoutambt bevinden en hun levensmiddelen te bezorgen. De ambtman is kennelijk geschrokken van het bericht uit Arnhem en Wageningen want hij merkt in zijn brief op dat “zij die orders niet meer secret behoeven te houden omdat daardoor die steede niet discontinueren te laten omdeelen”.⁴² Mochten de schouten een aak nodig hebben dan konden zij die huren, aldus de ambtman. Kennelijk was er nog geen ijs op de rivieren en de geïnundeerde Betuwe, hetgeen in overeenstemming is met wat Buisman hierover meedeelt.⁴³

Bij het gering aantal initiatieven van het ambtsbestuur kan een rol gespeeld hebben dat de bestuurders zelf in het geïnundeerde gebied woonden. Dit was een voorwaarde die verbonden was aan het lidmaatschap van het ambtsbestuur.⁴⁴ De communicatie was voor hen aanzienlijk moeilijker dan voor de bestuurders in de steden Arnhem en Wageningen, die gevrijwaard bleven van overstromingen. In 1741 waren het reddingswerk en de hulpverlening vooral een zaak van de steden Arnhem en Wageningen en particuliere hulpcomités. De magistraat van Arnhem trad heel voortvarend op en organiseerde een en ander op een efficiënte wijze. Hij kwam op 24 december bijeen en gelaste de boden aanstonds bij alle bakkers en winkeliers in de stad op te nemen hoeveel rogge, kaas, olie en kaarsen een ieder in voorraad had en “daervan een pertinente memorie tegen des na de middagh aen Haer Weled. Agtb. over te geven”; de deken van het schippersgilde zou worden aangezegd onmiddellijk te onderzoeken hoeveel aken aan land waren en gebruikt konden worden. Ook hierover moest ’s middags gerapporteerd worden. Op zondag 25 december, Kerstmorgen, werden bij het aanbreken van de dag aken met hulpgoederen gezonden naar diverse kerspels en buurschappen in het noordoosten van de Over-Betuwe tussen Linge en Rijn.⁴⁵ De magistraat zette de steden Wageningen en Nijmegen aan tot het volgen van hun voorbeeld. Ter financiering van de hulpverlening werden zowel in Arnhem als Wageningen collectes gehouden. Per inwoner werd in Arnhem gemiddeld tien stuivers ofwel het dagloon van een arbeider ingezameld.⁴⁶ Hieruit blijkt een vrij grote offervaardigheid. De niet door de opbrengst van de collecte gedekte kosten werden door Arnhem bij het Ambt van Over-Betuwe in rekening gebracht.⁴⁷ Hoeveel de opbrengst van de collecte in Wageningen bedroeg, is in de geraadpleegde archiefstukken niet vermeld. De reactie van de stad Nijmegen op het verzoek van de magistraat van Arnhem zijn voorbeeld te volgen, is niet bekend, omdat in de ‘Resoluties, notulen en bijbehorende stukken’ helaas het gedeelte over de jaren 1738-1745 ontbreekt.⁴⁸ Bijzonder is de hulpverlening door het comité dat in 1741 in Holland werd opgericht en zich het lot van de slachtoffers in het gehele rivierengebied aantrok.⁴⁹ Voor zover bekend was dit de eerste keer dat een dergelijk comité in het leven werd geroepen.⁵⁰ Genootschappen met een strikt charitatieve doelstelling, zoals de ‘Maatschappij tot Redding van Drenkelingen’ (1767), dateren pas uit de tweede helft van de achttiende eeuw.⁵¹ Van hulpverlening uit andere gewesten werd geen melding gemaakt. Dat veranderde pas bij de omvangrijke watersnood van 1784, waarbij ook onder meer de Betuwe onder water liep. Toen werd voor het eerst via een gerichte campagne in de gehele Republiek geld ingezameld.⁵² De kosten van de hulpverlening werden gefinancierd uit de opbrengst van een door het comité in Holland in een aantal steden georganiseerde collecte. Deze bracht vijfenvijftigduizend gulden op. Hiervan werd tweeëntwintigduizend gulden uitgegeven voor de aanschaf van levensmiddelen, kleding en dergelijke. Van alle verrichtingen op het gebied van de hulpverlening werd publiekelijk schriftelijk gedetailleerd verslag uitgebracht (afb. 3). Voor het geven van bekendheid aan de watersnood en de oproep tot hulpverlening is een bij Tirion in 1741 verschenen publicatie waarschijnlijk van belang geweest. De schrijver begint zijn geschrift met: “Berigt. Tot onderrigting der Liefdadigen onzes Vaderlands, die zig den Nood der Opgezetenen van de Overstroomde Landen in het zelve ter herte laten gaan, werdt, voor omtrent drie weken, een *Kort en Opregt Verhaal van de Elende dier Landen* uitgegeven”.⁵³ Daartoe dienden ook de brieven die een predikant in Zetten

42 OAOB, inv. nr. 2702, Brief van de ambtman aan de landschrijver, 17 januari 1741.

43 Hella S. Haasse vermeldt op bladzijde 19 van *Schaduwbeeld of Het geheim van Appeltern. Kroniek van een leven* (Amsterdam 1994) in tegenstelling hiermee dat bij het huwelijk van Anna Elisabeth van Bassenn en Frederik Jacob van der Capelle op 17 januari 1741 de winter uitzonderlijk streng was met ijsgang in de Waal en zware sneeuwval.

44 Fruin, *Geschiedenis der Staatsinstellingen*, 228.

45 OAOB, inv. nr. 2703, Rekening van de magistraat van Arnhem.

46 Gemeentearchief Arnhem, Resoluties, notulen en bijbehorende stukken, inv. nr. 56:152-158,168.

47 OAOB, inv. nr. 2703.

48 Gemeentearchief Nijmegen, Resoluties, notulen en bijbehorende stukken, inv. nr. 159.

49 *Verhaal van de wyze op welke de penningen ten behoeve der noodlydenden in de overstroomde landen van Gelderland en Holland in den aanvang des jaars 1741 te Amsterdam en elders ingezameld, bestierd en besteed zyn* (Amsterdam 1742), 8.

50 Van de Ven, *Niets is bestendig...*, 66.

51 H.H. Zwager, *Nederland en de Verlichting* (Haarlem 1980), 16.

52 Driessen, *Watersnood*, 133, 169.

verzond en daarmee een netwerk van particuliere hulpverlening opbouwde met als knooppunten Amsterdam, Arnhem, Rotterdam en Wageningen.⁵⁴

Structurele hulp

Onder structurele hulp wordt hier verstaan de financiële en materiële ondersteuning die ten doel heeft de economische en sociale structuur van de samenleving te verbeteren of te herstellen. In het geval van de watersnood van 1740-1741 kon deze hulp bestaan uit bijvoorbeeld geld voor het aankopen van vee en het herstel van woningen en boerderijen, het beschikbaar stellen van bouwmaterialen, maar ook de verlaging of het kwijtschelden van belastingen. Evenmin als bij het verlenen van noodhulp gaven de Staten-Generaal ten aanzien van de structurele hulp acte de présence. Dat financiële hulp uitbleef, heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de Republiek zich toentertijd in een uiterst benarde financiële situatie bevond.⁵⁵ De afzijdige houding van de generaliteitsorganen en de gewestelijke overheden is vermoedelijk mede terug te voeren op de bestuursvorm tijdens de Republiek, waarbij zowel het algemeen bestuur als de waterstaatszorg sterk waren gedecentraliseerd. Pas na 1795 veranderde het hulpbeleid van de overheid.⁵⁶ De Staten van het Kwartier van Nijmegen namen wél een structurele maatregel. Samen met het Kwartier van Arnhem en het Kwartier van Zutphen en in overeenstemming met een desbetreffende resolutie van de Staten van Holland, besloten zij de belasting op de invoer van runderen gedurende de maanden april en mei 1741 te verlagen van twintig tot vier gulden.⁵⁷ Dit duidt erop dat er enorme verliezen aan vee moeten zijn geleden: 'mercklijcke schaersheydt in het Rundtvee', zoals in de toelichting op het besluit is vermeld. Verzoeken van schouten, buurmeesters en collecteurs van de verponding tot uitstel of kwijtschelding van betaling, werden evenwel zonder meer door het Kwartier van Nijmegen afgewezen.⁵⁸

Het Ambt van Over-Betuwe en de steden hebben evenmin structurele hulp geboden aan de ingezetenen van de Over-Betuwe. De hiermee gemoeide kosten zouden wat het Ambt betreft overigens toch weer op de ingezetenen zijn verhaald via een omslag. Wél kan de snelle aanpak van het voorlopige en definitieve herstel van de dijken worden aangemerkt als een belangrijke voorwaarde voor economisch herstel. Op afbeelding 4 wordt vermeld dat 'Eedele Heeren Dijkgraven en Heemraden' bevel hebben gegeven aan 'verscheide Werklieden, zoveel als mogelijk was, te dempen de doorbraken in de Dyken, alsmeden het maken van Hulpgaten om het Water af te tappen'. Zodra het rivierpeil voldoende was gezakt, werd medio februari begonnen met de 'halfmaanse of circulsgewyse' beringing van de doorbraakgaten. Dit werd uitgevoerd door ingezetenen in daghuur. Aansluitend daarop werd de fundering, de aanleg, van de nieuwe dijken door daartoe bij klokkeslag opgeroepen ingezetenen gemaakt en eind april voltooid. De bestekken voor de aanleg van de nieuwe dijken werden in opdracht en onder goedkeuring van de dijkstoel door de landschrijver opgesteld.⁵⁹ Volgens de besteksbepalingen moesten de nieuwe dijken vijfenzeventig tot negentig centimeter hoger gemaakt worden dan de oude dijken. De toegepaste hellingen zijn

Van Amsterdam (3)		f 33737: 16
LEIDEN	f 1321: 11: --	
HOORN	3254: --: --	
MONNIKENDAM	1020: --: --	
's GRAAVENHAAGE	100: --: --	
WESTZAANEN	1705: 9: --	
OOSTZAANDAM	3622: 18: --	
WESTZAANDAM	428: 18: --	
DE KOOG	1430: --: --	
ZAANDYK	1713: 6: --	
WORMERVEER	2850: --: --	21304: 3 --
		f 35041: 19 --
Waar tegen, uit de gemelde Kasse, ten dienste der behoeften, uitgegeven is		
Aan Relief, groene en witte Erweten, Rysf, Boekweiten-Gort, Boontjes enz. f 2289: 11: --		
Aan 30 Vaatjes # 10440 Sirop		829: 4: --
Aan 800 Kaazen		612: 2: --
Aan Linnen en Stoffen tot Kleeding		2030: 13: --
Aan rug en gezaagd Hout		8745: 8: --
Aan Riet		539: 4: --
Aan 1100 Vrijsche tonnen Kalk		772: 4: --
Aan Kalk door de Uitdeelen tot vervulling gekogt		35: 5: --
Aan Spykens, Sloten, Hengfels en verder Yzerwerk		782: 15: --
Aan 15400 Pannen en 8455 Vorsten		1550: 6: --
Aan Scheepsvrachten en verdere onkosten op de bouwstoffen, uit Holland en Vriesland afgezonden		1348: 14: --
Aan Hooi		1501: --: --
Aan Zaakoren		62: 18: --
Aan Beesten en eene Wagen		5595: --: --
Aan Arbeidsloozen tot optimmering der Huizen en eenige andere noodbehoefstus		15507: 7: --
Aan verscheiden' noodbehoefstus, arbeidloozen, Beesten, ten deele voor zulken, die voorheen overgeslaagen of te min beedeeld waren.		6362: 12: --
Aan den Heer LAURENS VERMAATE, voor de Landen van Heusden en Altena		3000: --: --
Aan den Heer FRANCO DE BRUIN, boven de Bouwstoffen, voor 't Land van Arkel		100: --: --
Aan de Heeren MICHEL DE KOKER en ADRIAAN VAN DER WILLIGEN te Rotterdam tot eetwaren enz.		2490: 8: --
Aan binnenvrachten in de overstromde Landen, Pakhuishuizen aldaar, gediervrachten, reiskosten van de Uitdeelen, briefposten en andere onkosten enz.		1195: 10: --
		f 4988: 21: --
De kleine somme, die nog in Kasse is, zal bezwaarlijk toereiken tot voldoening van eenige onkosten die nog betaald moeten worden.		

3. Eindafrekening van de hulpverlening door het comité in Holland (Uit: 'Verhaal van de wijze op welke de penningen' etc., 29 en 30).

53 *Verzameling van eenige geloofwaardige Berigten en brieven betreffende de Elende van de Opgezetenen der Overstromde Landen in Nederland* (Amsterdam 1741), 2.

54 KVZ, Kerkenboek 1741; GAW, Archief van het stedelijk bestuur: ingekomen stukken, inv. nr. 94.

55 J. Israel, *De Republiek 1477-1806* (Franeker 1997), 1182.

56 Driessen, *Watersnood*, 282.

57 Rijksarchief in Gelderland, Register van Resoluties van de (ordinaris) Gedeputeerde Staten van het Kwartier van Nijmegen 1597-1809, vergadering 7 februari 1741.

58 *Ibidem*, vergadering van 9 juni 1741.

59 OAOB, inv. nr. 2702, Ambtsvergadering 28 februari 1741.

4. Jan Smit, *Derde Plaet der overstrominge inhoudende het Rijk Nimweegen strekkende van de Steede Emmerik tot Thiel benevens de Meyery van de Bosch met alle desselfs doorbraken in 't Jaar 1740 en 1741, seer naauwkeurig na het leven afgebeeld* (Stichting Atlas van Stolk, inv. nr. 3600(3)).

onder 'Oorzaken van de dijkbreuk' al vermeld. Grote aandacht werd besteed aan de verdichting van de grond: 'De Dyk niet anders als met Karren en Paarden worden gemaakt, zonder krywagens daartoe te mogen gebruyken'.⁶⁰ De bouw van de dijken te Bommel en Elden, met een lengte van respectievelijk 425 en 170 meter, werd op 2 mei aanbesteed. Daarbij werd een bedrag voor *wynkoop*, de wijn die werd gedronken als bewijs van een gesloten overeenkomst, niet vergeten! De oplevering vond op 27 juli 1741 plaats, dus circa zeven maanden na de dijkdoorbraken.⁶¹

De belangrijkste structurele hulp in 1741 kwam, evenals bij de verlening van noodhulp, van particulieren en wel door middel van het eerder genoemde comité in Holland. Deze hulp bestond uit het leveren van bouwmaterialen en geld voor de aankoop van koeien. De kosten hiervan werden gefinancierd uit de drieëndertigduizend gulden die was overgebleven van de ingezamelde gelden, na aftrek van de kosten van noodhulp. Over alle bestedingen van het door kooplieden bestuurde comité werd tot op de penning nauwkeurig publiekelijk gerapporteerd. Het grootste deel van de hulp ging naar de Alblasserwaard. De Over-Betuwe, de Neder-Betuwe en het Land van Buren ontvingen samen nog geen vijftien procent van het totaal beschikbare bedrag.⁶²

Het verlenen van structurele hulp in 1741 zou een vroege vorm kunnen zijn van het in 1777 in de 'Oeconomische Tak' uitgesproken economisch begrip dat investeren, in de eerste plaats in de landbouw, tot (herstel van de) welvaart leidt.⁶³ Structurele hulp van de zijde van de verpachters van gronden in de vorm van tijdelijke verlichting of kwijtschelding van pacht, werd slechts in één geval geboden.⁶⁴

Samenvatting en conclusies

In de reeks van overstromingsrampen die het rivierengebied hebben getroffen, neemt die van 1740-1741 een bijzondere plaats in. De rivieren hebben toen door de aanhoudende regen in de zomer en het najaar van 1740 een uitzonderlijk hoge stand bereikt: 'nooyt gehoorde hooge waeteren'. De waterafvoer werd nog vergroot doordat in de voorgaande strenge winter in het middelgebied van

60 OAOB, inv. nr. 2702 en 2455.

61 OAOB, inv. nr. 2702, Ambtsvergadering gehouden te Bommel en Elden, 27 juli 1741.

62 *Verhaal van de wyze op welke de penningen*, 19, 29-30.

63 J.A. van Lanschot Hubrecht 'Twee honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij, 1777-1977', in: J.H. van Stuyvenberg (red.), *De economische geschiedenis van Nederland* (Groningen 1977) 351-390, hier 354.

64 Archief Burgerweeshuis Arnhem, inv. nr. 5.

het stroomgebied gevallen sneeuw de zomer had overleefd en de rivieren met smeltwater belastte. Daarbij kwam dat de rivieren benedenstreams te weinig mondingen hadden en hun beddingen door slibafzetting in slechte staat verkeerden. Nieuwe riviermondingen kwamen pas in de tweede helft van de negentiende eeuw tot stand. In de Over-Betuwe braken op 24 december de Rijndijk bij Elden en de Waaldijk bij Bommel door. Een bijzonderheid is dat de dijkdoorbraken plaats vonden bij een niet-bevroren rivier. De vermoedelijke oorzaken van de dijkbreuken waren de verweking van het dijklichaam door langdurige blootstelling aan hoge rivierstanden, de geringe stabiliteit van de dijken door het toepassen van naar huidige inzichten te steile taluds, gecombineerd met het overstromen van de dijk te Elden en het ontbreken van een rijshoutbescherming op het buitentalud van de dijk te Bommel. De overstromingsramp werd door velen beschouwd als een straf van God, niet alleen in kerkelijke kringen, maar ook door de overheid, zo blijkt uit een ordonnantie van de Staten van Holland en West-Friesland.

Het aantal slachtoffers in de Over-Betuwe is waarschijnlijk relatief gering geweest. De verklaring hiervoor is dat volgens ooggetuigenverslagen het water langzaam steeg, zodat er voldoende gelegenheid moet zijn geweest om naar zolders en veelal hoger gelegen kerken te vluchten. Wat het vee betreft, werd melding gemaakt van het verdrinken van duizenden stuks. Over de schade aan huizen werd weinig of niets gemeld. Mogelijk heeft in de Over-Betuwe een rol gespeeld dat veel gebouwen van de in die streek vervaardigde bakstenen waren opgetrokken. De Over-Betuwe heeft vijf tot zeven weken onder water gestaan. Uit het gegeven dat in 1741, in vergelijking met vorige en volgende jaren, rond Elst en Valburg een vijf maal zo groot oppervlak met zomergrenen was bezet, kan worden afgeleid dat de wintergrenen door de inundatie verloren waren gegaan.

Zowel de Staten-Generaal als de Staten van Gelderland en het Kwartier van Nijmegen hebben in 1741 geen initiatieven genomen voor reddingswerk en het bieden van noodhulp aan de Over-Betuwe. Ook het ambtsbestuur van de Over-Betuwe speelde geen prominente rol. Voor het bespreken en organiseren van reddingswerk en noodhulp kwam het ambtsbestuur of de dijkstoel niet bijeen. Bij de terughoudendheid van het ambtsbestuur kan een rol gespeeld hebben dat de bestuurders zelf in het geïnundeerde gebied woonden. De communicatie was voor hen aanzienlijk moeilijker dan voor de bestuurders in de steden Arnhem en Wageningen die gevrijwaard bleven van overstromingen.

Het reddingswerk en de noodhulpverlening in 1741 waren vooral een zaak van de steden Arnhem en Wageningen en particuliere hulpcomités. Bijzonder is de hulpverlening door het comité dat in 1741 in Holland werd opgericht en zich het lot van de slachtoffers in het gehele rivierengebied aantrok. Voor zover bekend was dit de eerste keer dat een dergelijk comité in het leven werd geroepen. Genootschappen met een strikt charitatieve doelstelling, zoals de Maatschappij tot Redding van Drenkelingen (1767), dateren pas uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Van hulpverlening uit andere gewesten werd geen melding gemaakt. Dat veranderde pas bij de watersnood van 1784 waarbij ook de Over-Betuwe onder water liep. Toen werd voor het eerst via een gerichte campagne in de gehele Republiek geld ingezameld. De kosten van de hulpverlening werden gefinancierd uit de opbrengst van een door het comité in Holland georganiseerde collecte in een aantal steden. Deze bracht vijfenvijftigduizend gulden op. Hiervan werd tweeëntwintigduizend gulden uitgegeven voor de aanschaf van levensmiddelen, kleding en dergelijke. Van alle verrichtingen op het gebied van de hulpverlening werd publiekelijk gedetailleerd verslag uitgebracht.

Tijdens het hoge water van 1993 en 1995 speelde de overheid wél een belangrijke rol bij het verlenen van noodhulp. De gebeurtenissen in Limburg en Gelderland voldeden ruimschoots aan de definitie van het begrip 'Ramp' zoals beschreven in de Rampenwet van 1985.⁶⁵ Op grond van artikel 12 van deze wet stelde de commissaris van de koningin in 1995 een provinciaal coördinatiecentrum in en beschikte hij over de bevoegdheid de burgemeesters, zoveel mogelijk na overleg met hen, 'aanwijzingen' oftewel dwingende bevelen te geven over het te voeren beleid. Er werd overleg gevoerd met burgemeester en bestuurders van waterschappen. De autoriteiten

⁶⁵ 'Een ramp is een gebeurtenis waardoor een ernstige verstoring van de algemene veiligheid is ontstaan, waarbij het leven en de gezondheid van vele personen in ernstige mate bedreigd worden en waarbij een gecoördineerde inzet van diensten en organisaties van verschillende disciplines vereist is', *NRC Handelsblad*, 31 januari 1995.

richtten crisiscentra in en mobiliseerden hulpkorpsen in de eigen streek en daarbuiten. Op 1 februari nam de minister van Binnenlandse Zaken op grond van artikel 13 van de Rampenwet de landelijke coördinatie op zich. Een landelijk coördinatiecentrum (LCC) bemiddelde tussen de getroffen gebieden en de hulpverleners over de inzet van brandweer en militairen en het leveren van hulpgoederen.⁶⁶

Evenmin als bij het verlenen van noodhulp gaven de Staten-Generaal ten aanzien van de structurele hulp acte de présence. Onder structurele hulp wordt hier verstaan de financiële en materiële ondersteuning die ten doel heeft de economische en sociale structuur in de samenleving te herstellen of te verbeteren. De Staten van het Kwartier van Nijmegen namen wél een structurele maatregel. Samen met het Kwartier van Arnhem en het Kwartier van Zutphen en in overeenstemming met een desbetreffende resolutie van de Staten van Holland besloten zij de belasting op de invoer van runderen gedurende de maanden april en mei van het jaar 1741 te verlagen van twintig tot vier gulden. Verzoeken van schouten, buurmeesters en collecteurs van de verponding tot uitstel of kwijtschelding van betaling werden zonder meer door het Kwartier van Nijmegen afgewezen. De afzijdige houding van de generaliteitsorganen en de gewestelijke overheden is waarschijnlijk mede terug te voeren op de bestuursvorm tijdens de Republiek waarbij zowel het algemeen bestuur als de waterstaatszorg sterk waren gedecentraliseerd. Het ambt van Over-Betuwe en de steden hebben evenmin structurele hulp geboden aan de ingezetenen van de Over-Betuwe. Pas na 1795 veranderde het hulpbeleid van de overheid.⁶⁷

Maar ook heden ten dage is structurele hulpverlening door de overheid bij rampen geen wet van Meden en Perzen. Bij de watersnood van 1995 werd het sinds 1935 bestaande particuliere Nationaal Rampenfonds aangesproken om boedelschade te vergoeden. De structurele hulp van de overheid bestond hieruit dat werd toegezegd dat de opbrengst van een landelijke collecte zou worden verdubbeld. Toen bleek dat het Rampenfonds en de opbrengst van de collecte toereikend waren om de boedelschade te vergoeden, werd het bedrag van de verdubbeling besteed aan de vergoeding van bedrijfsschade die door het Nationaal Rampenfonds krachtens de statuten niet mag worden vergoed.⁶⁸

De belangrijkste structurele hulp kwam in 1741 van particulieren en wel door middel van het eerder genoemde comité in Holland. Deze hulp bestond uit het leveren van bouwmaterialen en geld voor het aankopen van koeien. De kosten hiervan werden gefinancierd uit de driëndertigduizend gulden die was overgebleven van de ingezamelde gelden na aftrek van de kosten van de noodhulp. Over alle bestedingen van het door kooplieden bestuurde comité werd tot op de penning nauwkeurig publiekelijk gerapporteerd.

Hulpverlening door particulieren is terug te voeren tot een Nederlandse traditie die door buitenlanders zoals de Britse ambassadeur William Temple en Samuel Pepys die ons land aan het eind van de zeventiende eeuw bezochten al werd opgemerkt.⁶⁹ In 'Geven in Nederland' wordt eveneens opgemerkt dat Nederland een oude traditie van liefdadigheid vanuit het particuliere initiatief kent.⁷⁰ De hulpverlening bij de overstromingsramp van 1740-1741 is er een voorbeeld van.

Wél hebben het ambtsbestuur en de dijkstoel in 1741 het voorlopige en definitieve herstel van de dijken te Elden en Bemmelen voortvarend aangepakt. Dit was een belangrijke voorwaarde voor het economische herstel. Het dijkherstel was een aangelegenheid waarin het ambt volledig autonoom opereerde. Ook nu nog spelen de waterschappen bij het opstellen van dijkherstelplannen een voorname rol. In de 'Wet op de waterkering' van 1996 is sprake van versterking van het zogenaamde oppertoezicht op de waterkering, maar tevens geldt het beginsel van de bestuurlijke decentralisatie. Dit houdt in dat het Waterschap Rivierenland zelf het ontwerp voor (herstel)plannen voor rivierdijken opstelt. Een dergelijk ontwerp behoeft echter de goedkeuring van Gedeputeerde Staten. Hoewel nu nog in het kader van het Deltaplan Grote Rivieren door Rijk en Provincie eenmalige subsidies op de dijkverbeteringsplannen worden verleend, zullen in de toekomst de waterschappen die kosten zelf moeten dragen. Wat dat laatste betreft is de situatie ten opzichte van 1741 niet veranderd. Maar wel zijn thans de voorwaarden aanwezig voor uniforme en wetenschappelijk verantwoorde dijkzorg.

66 Gelders Dagblad, 31 januari 1995.

67 Driessen, *Watersnood*, 282.

68 Van de Ven, *Niets is bestendig...*, 97-98.

69 A. Alberts, *Samuel Pepys' Dagboek* (Haarlem 1981) 65 en J. Roorda, *Ambassadeur in de Lage Landen. William Temple, Observation upon the United Provinces* (Bussum 1978), 112-117.

70 Th.N.M. Schuyt, *Geven in Nederland. Giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk* (Houten/Diegem 1997), 13.